

PSIHOLOŠKO RATOVANJE U PROSTORU DRUŠTVENIH INFORMACIONIH MEDIJA – ASPEKT HIBRIDNOG RATOVANJA*

Dejan M. Vučinić

Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Sektor za ljudske resurse

Poslednjih godina aktuelnost pojma i koncepta hibridnog ratovanja, u stručnoj vojnoj i političkoj javnosti, ne jenjava. Mada koncept hibridnog ratovanja ima još uvek nejasno i neprecizno definisano značenje, moglo bi se reći da je sadržaj pojma blisko povezan sa terminima informatičko i psihološko ratovanje. Početkom dvadeset prvog veka, informacioni prostor evoluirao je i time otvorio mogućnosti za sprovođenje ratnih aktivnosti. Socijalni mediji postali su novo bojno polje u koje nisu samo uključeni državni i društveni činioци već i brojne neformalne grupe i individue. U socio-informacionom medijskom prostoru osnovno sredstvo ratnog sudelovanja postale su psihološke aktivnosti i operacije. Upotrebom psiholoških tehnika pokušavaju se ostvariti brojni opšti ciljevi hibridnog ratovanja, koji su pre svega usmereni na izbegavanje pojavljivanja ili minimiziranja trajanja regularnog (militarizovanog) načina vođenja rata. Polje socijalnih medija postalo je platforma za raznovrsne psihološke aktivnosti i procese prinudnog, obmanjujućeg, otuđujućeg i defanzivnog karaktera. Pored već unapred poznatih tehnika propagande, persuazije i ubeđivanja, socijalni mediji su pružili mogućnost razvoja novog pristupa manipulaciji koja je poznata kao socijalni inženjering. Socijalni inženjering, iako primarno smišljen za „rat između organizacija“, dobija posebno mesto i ulogu u postupku vođenja hibridnog ratovanja. Na kraju može se zaključiti da u konceptu hibridnog ratovanja, psihološko ratovanje ima centralnu ulogu, a razlozi za navedenu tvrdnju treba tražiti u postavljenim ciljevima i pojedinima karakteristikama novog koncepta ratovanja, ali i u prirodi socijalnih medija.

Ključne reči: *hibridno ratovanje, informaciono ratovanje, psihološko ratovanje, socijalni mediji, socijalni inženjering*

Uvod

Nastanak pojma i koncepta hibridnog ratovanja vezuje se za početak 21. veka. Iako je skoro prošla decenija i više, od kada je pojam „hibridnog ratovanja“ u upotrebi, ne postoji opšta saglasnost oko njegovog značenja i koncepcije. Napori analitičara

* Rad je deo projekta „Hibridno ratovanje – iskustva i perspektive“, koji realizuje Institutu za strategijska istraživanja, Univerziteta odbrane, Ministarstva odbrane.

da uđu u srž pojma, najčešće su se završavali ili u simplifikaciji koncepta ili u kontradiktornostima i pluralizmu značenja. Iako možda nije jasno šta hibridno ratovanje kao koncept podrazumeva, intencije brojnih autora iz političkog i vojnog miljea usmerene su na njegovo povezivanje sa formama ratovanja kao što su informatičko (sajber) i psihološko ratovanje.

Revolucijom informatičkih medija, a kasnije i njihovom evolucijom u kontekstu socijalnih medija, stvoren je novi prostor za uticaj na brojne aspekte društvenog života. Konfrontacija u informatičkom prostoru postala je od opšte važnosti za urušavanje političkog, ekonomskog i društvenog sistema (Hunter & Pernik, 2015) i stvorila teren za brojne uticaje ne samo na fizičku, već i na kognitivnu sferu protivnika (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Stoga, psihološke aktivnosti dobijaju centralnu ulogu u hibridnom ratovanju.

Poznato je da upotreba psihologije u ratne svrhe datira još od misli kineskog mislioca Sun Cua (*Sun Tzu*), a svoje pravo otkrovenje dobija u 20. veku i to kroz dva svetska i hladni rat. Međutim, forma upotrebe psiholoških dejstva u novom informacionom prostoru bitno je promenjena. Isto tako nekada su psihološke operacije bile isključivo preimućstvo države i oružanih snaga, ali danas, u novom socijalno informatičkom mediju, ona je „u rukama“ i drugih nedržavnih organizacija, sistema, formalnih i neformalnih grupa, ali i pojedinaca. Jer priroda socijalnih medija je promenjena od forme „vlada i ostali državni autoriteti govore a ostali slušaju“ u „svi govore i svi su u interakciji“ (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Zato je država i izgubila potpunu vlast nad psihološkim operacijama i nije više jedini i u toj mери važan „igrač“ u informacionom polju (NATO strategic communications centre of excellence, 2016).

Dakle, socijalni mediji postali su plodno tlo za mnogobrojne aktivnosti i efekte koji su praćeni (zlo)upotrebom psihologije. Diseminacija propagandnih informacija, dezinformacija i manipulacija predstavljaju samo deo aktivnosti koje nova socijalna platforma pruža „korisnicima“ i time im daje moć za uticaj na psihološka stanja i procese društvenih i individualnih činioca. „Posao je olakšan“ zahvaljujući i pojedinim karakteristikama socijalnih medija kao što su jednostavna i jeftina upotreba i mogućnost anonimnog sudelovanja u navedenom informacionom prostoru (NATO strategic communications centre of excellence, 2016).

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da je potrebno redefinisati odnosno drugačiji konceptualizovati i operacionalizovati psihološko ratovanje u kontekstu hibridnog ratovanja. Treba imati u vidu da nacionalne strategije velikih sila kao npr. SAD vide psihološke operacije kao sredstvo uticaja kako na protivničke, tako i na savezničke i neutralne zemlje, a sve u cilju podrške i opravdanja nacionalnih interesa i vojnih operacija (Headquarters, Department of army, 2003). Međutim, u hibridnom ratovanju, može se reći da njihova svrha ogleda se u opštem cilju, a to nije samo pridobiti podršku već i minimizirati odnosno izbeći oružani vojni sukob. Takođe, psihološke aktivnosti se mogu posmatrati i van okvira tradicionalnog definisanja psiholoških operacija. Na primer, aktivnosti kao što su politički i ekonomski pritisci nemaju nikakav drugi efekat nego da utiču na volju, ali i druge psihološke procese i stanja, državnih činioca i individua. Stoga, pitanje uloge i mesta psiholoških aktivnosti u hibridnom ratovanju može se sagledati i u širem kontekstu od tradicionalnih definicija psiholoških operacija.

Psihološki aspekti konceptualizacije hibridnog ratovanja

Moglo bi se reći da je pojam „hibridnog ratovanja“ doživeo „post modernističku sudbinu“.¹ Mnoštvo intencija u potrebi da se konceptualizacije hibridno ratovanje završilo je u pluralizmu značenja. U nameri da proniknu u suštinu koncepta „hibridnog ratovanja“, brojni autori političkog i vojnog miljea doprineli su mnoštvu značenja putem izražavanja često suprotnih stavova po pitanju navedenog fenomena. Suprotnost stavova najčešće je vidljiva u debati: da li se radi o jednostavnom ili kompleksnom konceptu, u kojoj meri je primena hibridnog ratovanja regularna odnosno neregularna i da li je hibridno ratovanje „délà vu“ fenomen ili revolucionarni zaokret.

Prema mišljenju Dejspringa (Dayspring, 2015) većina definicija hibridnog ratovanja uskog su gledišta, jer svode konceptualizaciju na pojmove kao što su neregularno i sajber ratovanje. Primera radi, Hanter i Pernik (Hunter & Pernik, 2015) smatraju da hibridni rat nije ništa novo i da je fenomen vezan za izazove nove informacione tehnologije. Takođe, i Pujvelde (Puywelde, 2015) navodi da pojam ne predstavlja ništa novo, jer kako Radin (Radin, 2014) kaže neki analitičari upotrebljavaju ga samo da bi objasnili upotrebu neregularnih taktika. Hofman (Hoffman, 2007) neregularnost kao karakteristiku hibridnog ratovanja pojačava vezujući navedeni koncept ratovanja sa „hibridnim organizacijama“ Hezbolaha i Hamasa, a kasnije i sa terminima terorizma i kriminalnim aktivnostima i pošašnjima (Hoffman, 2009).

Iako većina autora naglasak stavlja na izrazu „neregularnost“ ratovanja i time da je prevagu značaja takvih metoda nad konvencionalnim ratovanjem, Pujvelde (Puywelde, 2015) smatra da koncept „hibridno ratovanje“ zaslužuje uspostavljanje jasnog teorijskog okvira zbog svoje kompleksnosti, jer uprkos brojnim definicijama i dalje pojam ostavlja utisak nejasnoće i stoga nije od pomoći. S tim u vezi, Dejspring (Dayspring, 2015) smatra da pored mišljenja pojedinih autora da u hibridnom ratovanju vide narastajući terorizam, koji uključuje inovativne pristupe u primeni tehnologije i resursa prkoseći pri tom vojnoj (konvencionalnoj) superiornosti protivnika, postoji druga grupa autora koja hibridni rat vide kao kombinaciju regularnih (konvencionalnih) i neregularnih sredstava. Dakle, moglo bi se reći da postoji „najmanji zajednički sadržalac“ u konceptualizaciji, a to je da hibridno ratovanje uključuje različite forme ratovanja.²

Uprkos činjenici da primena navedenih formi ratovanja zahteva sinhronizaciju (Dayspring, 2015) i da se može zaključiti da ni jedna forma ratovanja nema primat na drugom, pojedini autori ipak naglašavaju neke forme ratovanje. Na primer, Palstejgn (Steigan, 2016) poseban značaj daje medijsko-propagandnom i psihološkom ratovanju. Takođe, govoreći o novoj (4. generaciji) formi ratova, Lind i kolege (Lind et al, 1989, see Dayspring, 2015) zaključuju da će psihološke operacije postati dominantno strateško i operativno oružje u formi medijske/informacione intervencije.

¹ Postmodernizam ili postmoderna je pravac u umetnosti, muzici, filozofiji, kulturi, koji postaje aktuelan osamdesetih godina prošloga veka. Neke od najvažnijih karakteristika postmodernizma vidljive su u shvatanjima da je sve relativno i subjektivno i da treba prihvatiti pluralizam.

² Prikaz različitih formi ratovanja dat je u tabeli 1.

Tabela 1 – *Različite forme ratovanja*
(Preuzeto iz teksta Kalarda i Fabera, Callard & Faber, 2002.)

Militarizovane forme ratovanja	Ne militarizovane forme ratovanja	Forme koje prevazilaze militarizovane forme ratovanja
Konvencionalno ratovanje Nuklearno ratovanje Bio-hemijsko ratovanje Ekološko ratovanje Prostorno ratovanje Gerilsko ratovanje Elektronsko/informaciono ratovanje	Finansijsko ratovanje Tržišno ratovanje Ratovanje resursima Ratovanje ekonomskom pomoći Pravno-moralno ratovanje Ratovanje uvođenje sankcija Medijsko-propagandno ratovanje Ideološko ratovanje Ratovanje forsiranjem migracija	Kulturološko ratovanje Diplomatsko ratovanje Mrežno ratovanje Obaveštajno ratovanje Psihološko ratovanje Tehnološko ratovanje Ratovanje krijumčarenjem Farmaceutsko ratovanje

Uzimajući u obzir navedene tzv. „strukturalne“ definicije hibridnog ratovanja, može se zaključiti da psihološke aktivnosti predstavljaju važan segment novog koncepta ratovanja i da su iste povezan sa informacionim ratovanjem odnosno aktivnostima u informacionom prostoru.

Pored „strukturalne“ definicija, hibridno ratovanje može se posmatrati i u okvirima procesne (fazne) paradigme. Naime, uvođenjem koncepta hibridnog ratovanja granica između mira i rata je izgubljena (Hoffman, 2007). S tim u vezi, hibridno ratovanje uključuje skup raznolikih aktivnosti koje su van domena militarizovane forme ratovanja i koje se uglavnom sprovode tokom perioda mira (Dayspring, 2015). Takođe, aktivnosti koje se sprovode u fazi mira imaju za cilj da minimiziraju rizike za pojavu oružane borbe (Dayspring, 2015).

U kontekstu fazne perspektive, hibridni rat se može opisati i kao revolucionarni rat, koji ima svoje faze (Michel-Louis Rouquette, 2002, prema Cirstea, 2015). U prvoj fazi, sprovode se aktivnosti koje imaju za cilj da stvore nezadovoljstvo i nesigurnost, a što dalje provocira mogućnost da se masa (populacija) uključi i pokrene (Cirstea, 2015). Propaganda postaje glavno sredstvo za pokretanje masa. U drugoj fazi, cilj je strukturisati masu ili je neutralisati, na takav način da vlast ne može da je kontroliše i da je pritisnuta da prirodu nastale situacije reši čak i upotrebom vojne sile (Cirstea, 2015). Treća faza podrazumeva sinergiju vojnih i psiholoških aktivnosti i to kroz uspostavljanje gerilskih organizacija, jačanju terorizam i sabotaža. Pretposlednja faza podrazumeva uspostavljanje osnove sa kojima vlada i njene institucije neće moći da se bori. Aktivnosti u navedenoj fazi podrazumevaju davanje instrukcija, pomoć u borbenoj obuci, intervencija i podrška aktivnostima koje određene grupe sprovode. Ovakve aktivnosti u populaciji stvaraju osećaj nesigurnosti i gubitka kontrole. Na kraju, poslednja faza podrazumeva upotrebu vojne sile (Cirstea, 2015).

Fazno prikazivanje hibridnog ratovanja nesumnjivo ukazuje na značaj psiholoških aktivnosti. Stoga, da se zaključiti da psihološke operacije nesumnjivo imaju poseban značaj u novom konceptu ratovanja.

Socijalni mediji – evolucija informacionog prostora

Početak 21. veka informatička tehnologija doživela je evoluciju. Socijalni mediji, među njima najpoznatiji *Facebook* i *Twitter*, postali su novi informacioni prostor sa pregrštom brojnih inovativnih mogućnosti. Uvođenjem novih informacionih tehnologija stvorio se kompleksan informacioni prostor koji je omogućio individuumima, organizacijama i sistemima da primaju, procesuiraju i prenose informacije prožimajući ne samo virtualni, već i fizički i kognitivni prostor (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Dakle, novi informacioni prostor postao je plodno tlo za brojne efekte i aktivnosti, i to ne samo pozitivne već i negativne. Možda svesnost o efektima i aktivnostima u socijalnom informacionom polju, prema mišljenju Nisena (Nissen, 2016) doprinelo je da socijalni mediji postanu „novo oružje“.³

Brojne karakteristike novog informacionog prostora stvorili su uslove da socijalni mediji budu prostor za „ratna dejstva“. Pristupačnost i brzina procesuiranja informacija, anonimnost odnosno mogućnost da se iskaže mišljenje bez preuzimanja odgovornosti, visok volumen dnevne razmene informacija i globalni opseg uticajnosti, u kojem ne postoje ograničenja po pitanju sadržaja tema i diskusija niti postoje geografski limiti, samo su deo karakteristika socijalnih informacionih medija (NATO strategic communications centre of excellence, 2016) koje pružaju mogućnost za sprovođenje koncepta hibridnog ratovanja.

S tim u vezi, Nisen (Nissen, 2016) navodi 6 efekata i aktivnosti socijalnih medija koje mogu podržati operacije oružanih snaga:

– *Pronalaženje borbenih ciljeva*⁴. Upotrebom socijalnih medija moguće je identifikovati potencijalne fizičke ciljeve protivničkih oružanih snaga;

– *Prikupljanje obaveštajnih podataka*. Navedena aktivnost podrazumeva traganje i analizu korisničkih profila, raznih sadržaja i međusobnih konverzacija;

– *Primena defanzivnih i ofanzivnih sajber operacija*. Neke od aktivnosti sajber operacija vezane su za ulaženje i „razbijanje“ zaštićenog informacionog prostora, menjanje profila i sadržaja profila, hakovanje i blokiranje veb sajtova i slično;

– *Komandovanje i kontrola*. Putem socijalnih medija može se odvijati interna komunikacija, razmena informacija, koordinacija i sinhronizacija aktivnosti.

– *Defanzivne aktivnosti*. Jedan od važnih aktivnosti jeste i zaštita socijalne informacione platforme, profila na tehničkom i sistemskom nivou i

– *Informisanje i persuazija tzv. psihološko ratovanje*.

Erbschloe (Erbschloe, 2017) smatra da se operacije u novom informacionom polju mogu podeliti na defanzivne i ofanzivne. Među defanzivnim operacijama su: samopotvrda odnosno utvrditi validnost i legitimnost svoje pozicije i aktivnosti, uticaj odnosno ubeđivanje koalicioničkih snaga u validnost i legitimnost svoje pozicije; primoravanje savezničkih snaga da pruže podršku aktivnostima; ubeđivanje (persuazija) protivničkih snaga u ispravnost sopstvenih aktivnosti; regrutacija i indoktrinacija ljudi; uspostavljanje kooperativnih odnosa sa društvenim i individualnim entitetima i, na kraju, diskreditovanje protivnika (Erbschloe, 2017). Slično defanzivnim aktivnosti, ofanzivne aktivnosti u socijalnim informacionim medijima takođe imaju svoje mesto i ulogu, a neke od njih su: obmana lažnim

³ Nissen (2016) koristi izraz „weaponization social media“.

⁴ Prevod „pronalaženje ciljeva“ je od engleske reči „targeting“.

obećanjima i nepouzdanim informacijama; kreacija kontinuirane konfuzije i neodređenosti; podsticanje razdora putem unošenja mržnje i sumnje među populacijom; ne autorizovano iznošenje informacija; upotreba provokativnih onlajn poruka sa ciljem da uznemiravanja i provociranja; uspostavljanje kooperativnih odnosa sa drugim ljudima i organizacijama; diskreditovanje protivnika; i kombinovane aktivnosti i pretnje koje vode ostvarenju ofanzivnih ciljeva (Erbschloe, 2017).

Sadržaj defanzivnih i ofanzivnih aktivnosti nedvosmisleno ukazuje na značaj i ulogu psiholoških elemenata i aktivnosti u socijalno informaciono polje, koje je postalo integrativni deo konfliktnog prostora (Nissen, 2016), i koje ima značajnu ulogu u kreaciji brojnih socijalnih „poremećaja“ ne samo militantnog nego i civilnog dela društva (Niekerk & Maharaj, 2013). Dakle, socijalni poremećaji, koji se ostvaruju putem socijalnih medija, posledica su psiholoških aktivnosti koje se koriste u svrhu uticaja na psihološke procese i stanja populacije (masa) sa ciljem njenog pokretanja u ostvarenju postavljenih ciljeva (Niekerk & Maharaj, 2013).

Psihološko ratovanje – definicija, klasifikacija i ciljevi

Slično pojmu hibridnog ratovanja, pojmovi psihološke operacije i psihološkog ratovanja nemaju konsenzualno značenje. Brojni su termini koji se koriste kao sinonimi, npr. političko ratovanje, „srca i umovi“ i propaganda (Clow, 2009). Zato je teško jasno definirati ne samo pojam već i opseg aktivnosti koje psihološko ratovanje podrazumeva. U registrovanju opsega aktivnosti koje psihološko ratovanje podrazumeva može se poći od brojnih klasifikacija aktivnosti psihološkog ratovanja i operacija.

Mnoštvo klasifikacija psihološkog ratovanja proizilazi iz ciljeva koje treba ostvariti njihovom primenom. Na primer, psihološko ratovanje može se klasifikovati na: prisilno (prinudno) ratovanje, ratovanje putem obmane, „otuđivanje“ ratom i odbrambeno (defanzivno) psihološko ratovanje (Cheng, 2013). Prinudno ili prisilno ratovanje ima za cilj da podstakne protivnika na predaju ili neku drugu vrstu odustajanja od borbe i to putem ubeđivanja da je bilo kakva vrsta otpora beskorisna. Navedeni način ratovanja trebao bi da bude prethodnica aktuelnom konfliktu i stoga efikasnost prinude se meri time da li se konflikt pojavio ili ne. Dakle, uspeh prisilnog ratovanja leži u činjenici da je onaj koje primenjuje spreman da završi rat bez potrebe aktivnog učestvovanja u destruktivnu fazu rata (Cheng, 2013). U osnovi prinudnog psihološkog ratovanja leži primena tehnika manipulacije.

Ratovanje obmanom podrazumeva upotrebu raznovolikih trikova uključujući kamuflažu i prerusavanje a u sve u cilju da se stvori pogrešna impresija i generišu pogrešne procene (Cheng, 2013). Ovakav način ratovanje, pre svega, usmeren je na donosioce odluka i lidere i treba da rezultira pogrešno donetom odlukom neprijatelja. Osnovna svrha operacija obmanama je da stvori tendenciju kod individue da traga za informacijama u čiju ispravnost veruje i da ih potvrđuje stvarajući određena uzbuđenja, a da pri tome odbaci, propusti ili se ne upusti u tumačenje informacija koje su kontradiktorne sa formiranim ubeđenjima (Cheng, 2013).

Ratovanjem otuđenošću ima za cilj da stvori razdor, zavade i neslogu u protivničkim redovima, stvarajući pri tome trvenje ili prekid veze (povezanosti) između populacije i liderstva, lidera i njegovih saveznika, između vojne i civilne populacije (Cheng, 2013). Cilj

je stvoriti međusobno nepoverenje među protivnicima, a da bi se to sprovelo potrebno je poznavanje neprijatelja na individualnom i na grupnom nivou. Osnovna pretpostavka ovakvog tipa ratovanja je u uverenju da su ljudske aktivnosti najčešće ometene prirodom karaktera ljudi, posebno njenim pasivnim aspektima. Utvrđivanje slabosti i mana može predstavljati suštinsku vulnerabilnost u eksploataciji, jer se tako stvaraju uslovi za „za-vođenje“ i usmeravanje ljudi sa takvim karakteristikama, koje dalje utiču na razdor u svojim redovima (Cheng, 2013).

Defanzivno ratovanje ima za cilj odbranu od prinudnog, obmanjujućeg i otuđujućeg ratovanja (Cheng, 2013). Neke od navedenih aktivnosti defanzivnog karaktera su: kontrolisanje mišljenja javnog mnjenja upotrebom sredstava javnog informisanja, jačanje indoktrinacije imunizacijom sopstvenih lidera i populacije u odnosu na napore i poruke koje protivnik šalje, stvaranje širokog konsenzusa unutar populacije kako bi se onemogućili neprijateljski naponi (Cheng, 2013).

Nisen (Nissen, 2016) pruža drugu podelu psihološkog ratovanja (operacija). Po njegovom mišljenju, psihološko operacije treba podeliti na otvorene (javne) i prikrivene. Prikrivene operacije su poznate i po imenu „crne operacije“, a podrazumevaju distribuciju neistinitih informacija. Nisen navodi da psihološkom ratovanju pripadaju i aktivnosti kao što su obmana, propaganda i subverzija. Na kraju, Nisen (Nissen, 2016) navodi nekoliko aktivnosti koje čine psihološko ratovanje, a to su: oblikovanje ili razvijanje u željenom smeru (npr. određivanje kursa događaja, modifikacija ponašanja sa željom da se ostvare željeni ciljevi), informisanje, uticaj (stvaranje efekta na karakter ili ponašanje, kao npr. promena u karakteru, razmišljanjima ili aktivnostima određenih entiteta), manipulacija odnosno spretna kontrola i upravljanje, navođenje na pogrešan trag tj. stvaranje lažne (pogrešne) impresije o nečemu, izlaganje odnosno učiniti nešto vidljivo njegovim prikrivanjem, nipodaštavanje (npr. degradacija nekih aktivnosti i slično), promovisanje, obmana, prinuda i obeshrabljivanje nekoga provociranjem straha od konsekvenci.

Što se tiče ciljeva psihološkog ratovanja, u kontekstu hibridnog pristupa, može se zaključiti da opšti cilj leži u maksimi kineskog mislioca Sun Cua da je svrha rata pobediti protivnika bez borbe. Iako reči kineskog filozofa impliciraju na verovanje da je psihološko ratovanje suština hibridnog pristupa, potrebno je imati u vidu da su psihološke aktivnosti samo deo u moru drugih operacija i aktivnosti koje se sprovode sa ciljem da se neprijatelj porazi bez borbe.

Na nižem nivou opštosti, ciljevi psihološkog ratovanja mogu se povezati sa aktivnostima pokretanja masa i njihovih procesa. U faznoj perspektivi hibridnog ratovanja (Cirstea, 2015), srž psiholoških operacija je u pokretanju masa, stvaranju nesigurnosti, gubitka kontrole i slično.

Na još nižem nivou opštosti, cilj psihološkog rata jeste da utiče na psihološke funkcije, stanja i procese. Psihološko ratovanje usmereno je na promenu brojnih kognitivnih procesa, pre svega perceptivnih, ali na stavove, verovanja, ubeđenja, ponašanja i slično. Još je davnih tridesetih godina dvadesetog veka eminentni psiholog Olport napomenuo da će proučavanje stavova postati ključno u psihološkoj nauci (Allport, 1935, see Jowett & Donnel, 2012), jer u sebi sadrži tri komponente: kognitivnu, konativnu i emocionalnu komponentu (Rot, 2010). Zato i većina psiholoških aktivnosti usmerena su na promenu stavova, ali i verovanja i ubeđenja. Takve aktivnosti su uglavnom propagandnog karaktera. Za aktivnosti koje u sebi sadrže obmanu imaju za cilj da utiču na perceptivne, ali i kognitivne procese.

Imajući u vidu kompleksnost pojma psihološkog ratovanja, teško je dati jednu opštu i sveobuhvatnu definiciju. Stoga, pre bi se o konceptu psihološkog ratovanja moglo zaključiti na osnovu navedenih karakteristika, klasifikacija i ciljeva. Neki od osnovnih zaključaka o psihološkom ratovanju su:

– *Psihološko ratovanje ima ofanzivne i defanzivne aktivnosti.* Psihološko ratovanje ne podrazumeva samo upotrebu različitih tehnika kojima bi se pokorila volja neprijatelja, već i zaštita sopstvene populacije, sistema, organizacija i institucija.

– *Psihološko ratovanje podrazumeva aktivnosti koje su usmerene na neprijatelje (protivnike), sopstvene snage, ali i na koalicione snage i sve ostale neutralne entitete.* U iznetim klasifikacijama, nedvosmisleno je jasna usmerenost psiholoških aktivnosti na protivničke i sopstvene snage. Međutim, imajući u vidu kako su psihološke operacije definisane u doktrini pojedinih oružanih snaga, npr. američkih, može se zaključiti da su psihološke operacije usmerene i na prijateljski nastrojene kao i na neutralne entitete. Dakle, u doktrini američkih oružanih snaga „psihološke operacije ima za cilj da kreiraju (podstaknu) kod neutralnih, prijateljskih i hostilnih stranih grupa emocije, stavove ili željeno ponašanje koje će podržati postizanje nacionalnih i vojnih ciljeva SAD“ (Headquarters USA, 2003).

– *Psihološko ratovanje usmereno je na individue, grupe, organizacije, institucije i druge državne i društvene entitete.* Dakle, cilj psihološkog ratovanja jeste pridobiti ili stvoriti razdor u intrapsihičkom svetu individue, u inter personalnim odnosima i grupnoj dinamici, u institucionalnim odnosima, sistemima, državnim i društvenim organima.

– *Ciljevi psihološkog ratovanja mogu biti raznovrsni na različitim nivoima opštosti i analize.* Na psihološkom nivou analize, psihološko ratovanje usmereno je na promenu stavova, mišljenja, percepcije, karakteristika, ponašanja, emocija, motiva i brojnih drugih psiholoških funkcija, procesa i stanja.

Psihološko ratovanje u socio-medijском i informacionom prostoru

Psihološkog ratovanja u socio-informacionom sistemu podrazumeva primenu različitih tehnika. Tehnike imaju za cilj da utiču na „psihološki svet“ pojedinca, grupa, organizacija, sistema i ostalih državnih i društvenih činioca. Uticajem na psihološke svesne i nesvesne procese stvaraju se uslovi za brzu i momentalnu političku ili vojnu akciju. Imajući u vidu, da hibridno ratovanje nema jasne granice između mira i rata, Čeng (Cheng, 2013) navodi da psihološke operacije ne smeju biti ograničene i vezane samo za period regularnog (konvencionalnog) rata. Dok je u ratnom periodu važno stvoriti osećaj neodređenosti, neodlučnosti i beznadežnosti, u miru primena psiholoških tehnika podrazumeva stvaranje osnova da protivnik postane osetljiv na prinudu (Cheng, 2013). Takve tehnike podrazumeju, sa jedne strane, formiranje pozitivne slike, simpatija i traženje podrške od populacije koja se napada za sopstvene ciljeve, dok sa druge, one se sprovode sinhronizovano sa aktivnostima kao što su izolacija protivnika, podiranje njegove pozicije i stvaranje negativne slike o neprijatelju (Cheng, 2013).

Da bi se ovo ostvarilo, jedan od uslova jeste povećati vidljivost poruke koja se šalje. U kontekstu socijalnih medija, povećanje vidljivosti poruke ostvaruje se automatskim ge-

nerisanim sadržajima i saturacijom informacionog prostora blogovima, postovima i slično (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Automatski generisanjem sadržaja, npr. slanje hiljadu istih poruka odjednom, šire se poruke ka „korisnicima“ i minimizira se „glas“ protivnika (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Takođe, koordinisanom upotrebom blogova, postova i članaka iznose se viđenja pojedinih lidera i aktivista, a što može stvoriti pozitivnu sliku i simpatije prema pokretima i grupama koje se promovišu. Sa druge strane, distribucijom lažnih informacija i glasina i blokiranje informacionog sadržaja protivnika (NATO strategic communications centre of excellence, 2016), kreiraju se uslovi da se neprijatelj „satera u ćošak“.

Oduzimanje prostora protivniku da deluje u informacionoj sferi, nije jedina aktivnost u socio-medijskom polju koja daje psihološku i druge prevlasti. I dalje, socijalno informaciono polje je idealan „teren“ za propagandne aktivnosti. Jedna od propagandnih aktivnosti je i obmana. U kontekstu socijalnih medija, obmana ima za cilj da stvori „informacionu maglu“ oko nekih tema, a sve u cilju pomeranja pažnje sa onoga što se zbilja dogodilo (NATO strategic communications centre of excellence, 2016). Brojni su primeri ratnih nesreća i događaja kojima se nude razna objašnjenja o njihovim uzrocima, a što ima za efekat teško razgraničavanje istine od laži. Nemogućnost da se napravi distinkcija istine od laži, upravo komplikuje donošenje odluka kod protivnika (Cheng, 2013).

Socijalni mediji služe i za formiranje tzv. „pete kolone“, jer budućnost ratovanja je u inspirisanju masa, protestanata i pobunjenika (Gerasimov, 2013). Stvaranje „pete kolone“ u kontekstu socijalnih medija mogu se uočiti kroz formiranje raznih grupa npr. na Fejsbuku, kojima će upravljati najčešće „nevidljivi“ pojedinci sa lažnim profilima. Upravo ovakav lov na ljude i manipulacija njima kako bi se pokrenuli na neku aktivnost ili odali neke poverljive informacije poznat je pod nazivom socijalni inženjering (Mann, 2008).

Jedan od pravaca socijalnog inženjeringa zasnovan je na ljudskom faktoru. Ljudski faktor je najslabija karika u informacionom sistemu (Hubert et al, 2009), stoga osnovne tehnike socijalnog inženjeringa svode se na tehnike persuazije i uticaja (Peltier, 2006). Svrha manipulacije je da se upravlja žrtvom i njenim odlukama (Mitnick & Simon, 2002), na taj način da oni nisu svesni (Mann, 2008).

Manipulacijom se eksploatišu i emocije žrtve i to podjednako i pozitivne i negativne i neutralne (Gupta & Sharman, 2009, see Jansson & von Solms, 2010). Pozitivne emocije provociraju se izgradnjom odnosa poverenja između „socijalnih inženjera“ i žrtve (Gupta & Sharman, 2009, see Jansson & von Solms, 2010). Pored odnosa poverenja, manipulacija pozitivnim emocijama uključuje i druge načine: kreiranje odnosa reciprociteta (po principu „ja tebi, ti meni“), stvaranje osećaja similariteta u odnosu, tj. verovanja da postoje zajednička interesovanja, shvatanja i pogledi na život i određene specifične situacije, kreiranje odnosa u kojima se iskazuje potreba da želi da se pomogne drugima, stvaranje osećaja legitimnosti i autoriteta socijalnog inženjera, podsticanje žrtve na radoznalost odnosno potreba da zna i da vidi nešto novo (Jansson & von Solms, 2010).

Eksploatacija negativnih emocija svodi se na metode zastrašivanja, stvaranje osećaja urgentnosti i preopterećivanjem žrtve novim informacijama, a da nije procesuirao prethodne i time se žrtva onesposobljava da argumentovano razmišlja (Jansson & Solms, 2010). Neutralne emocije se provociraju stvaranjem osećaja bezbrižnosti i ne odgovornosti (Jansson & von Solms, 2010). Difuzija odgovornosti omogućava žrtvi osećaj da ona nije sama odgovorna za aktivnosti koje preuzima (Jain et al, 2016).

Umetnost socijalnog inženjeringa ne podrazumeva čistu primenu tehnika manipulacije već i analizu profila ličnosti žrtve. Nekoliko istraživanja usmerilo je pažnju na traganje onih lica koja će više ili manje biti sklona kršenju postavljena pravila sajber funkcionisanja (Alexander, 2016), a koja se mogu razmatrati i u kontekstu kreiranja „pete kolone“ tokom hibridnog ratovanja.

Zaključak

U dosadašnjim analizama upotrebe psiholoških operacija u ratnim okolnostima, može se zaključiti da je psihološko ratovanje uglavnom imalo sporednu i pomoćnu ulogu u ostvarivanju opštih ciljeva rata. Međutim, razvojem koncepta hibridnog ratovanja i napretkom informaciono-medijskog prostora, psihološko ratovanje dobija novu i značajniju ulogu u vođenju rata. Po mišljenju pojedinih autora, psihološko ratovanje je i najznačajniji oblik ratovanja u novom hibridnom konceptu. Zašto je psihološko ratovanje postalo u toj meri dominantno u hibridnom ratovanju?

Jedan od razloga možda leži u cilju hibridnog ratovanja, a to je „savladati neprijatelja bez borbe“. Međutim, psihološke aktivnosti ne moraju biti osnov savlađivanja protivnika bez oružane borbe. Naime, postoje brojni drugi načini kao što su politički i ekonomski pritisci. Sa druge strane, politički i ekonomski pritisci mogu se smatrati psihološkim sredstvom ratovanja, jer oni imaju za cilj da prinude protivnika da odustane od borbe. Stoga i ne čudi činjenica da su britanski autori pre govorili o političkom ratovanju podrazumevajući psihološko ratovanje (Jowett & Donnel, 2012).

Drugi razlog možda leži u karakteristikama hibridnog ratovanja u kome granice između mirnodopskog i ratnog stanja nisu precizne. Jedan od ciljeva hibridnog ratovanja je da se izbegne ili minimizira oružana borba, pa se može zaključiti da period mira duže traje. S tim u vezi, jasno je da tokom perioda mira propaganda i druge psihološke metode dobijaju primat, a sve u cilju prinude neprijatelja da odustane od borbe ili stvaranju konfuzije i haosa koje će olakšati oružane akcije.

Priroda socijalnih medija je sledeći razlog. Ne samo da je socio-informatička platforma pogodna za psihološke aktivnosti, već se ostavlja utisak da je primarno kreirana za potrebe psihološkog ratovanja. Uključivanje više aktera u socijalno-informatičko polje dalo je mogućnost da svima da imaju „psihološko oružje“ u svojim rukama. Uticati na kognitivnu, emocionalnu i konativnu sferu protivnika na jednostavan, anoniman i ne finansijski zahtevan način predstavlja ključ hibridnog ratovanja, a sve to pružaju socijalni mediji.

Socijalni mediji ne samo da su doprineli jačanju psihološkog ratovanja nego su promenili i njegovu prirodu. Psihološko ratovanje nije više samo sredstvo države, već naprotiv brojnih drugih nedržavnih aktera. S tim u vezi, može se zaključiti da pristup psihološkim operacijama ne mora biti više planiran u državnim krugovima na strategijskom nivou. Naprotiv, dovoljno je napraviti *youtube* snimak koji će obići ceo svet i koji će imati visok efekat zastrašivanja. Primeri takvih snimaka jesu ubistva stranih državljana od strane Islamske države. Dakle, socijalni mediji ne samo da su dopustili da psihološko oružje bude u rukama brojnih neformalnih grupa, već su ih i ojačali. Jer, na primer, terorističke grupe su mnogo slabije za vođenje uspešne konvencionalne borbe zato upotrebljavaju sredstva socijalnih medija kako bi uticali na percepciju i stavove javnosti da odustanu od borbe (Dauber, 2009).

Socijalni mediji doprineli su i da neprijatelj bude nevidljiv i anoniman. Izrada lažnih grupa i profila na *Facebook* stranicama predstavljaju primer nevidljivosti. O moći koju nevidljivost može imati govori Kevin Mitnik u svojoj knjizi „Umetnost nevidljivosti“ (Mitnick, 2017). U uvodnom delu knjige, Mitnik ukazuje da nema nedodirljivih u informacionom svetu i da se sve mora preduzeti da bi se zaštitili, a jedna od zaštita jeste da svi korisnici nauče da postanu nevidljivi (Mitnick, 2017).

Pokretanje mase (populacije) i formiranje tzv. pete kolone još jedan su doprinos socijalnih medija. Primer podsticanja masa na aktivnosti je i događaj vezan za neuspešnu realizaciju puča protiv režima turskog predsednika Erdogana u 2016. godini. Samo jednom porukom na *Twitter* profilu turski predsednik uspeo je da animira sopstveno stanovništvo da izađe na ulice i time spreči realizaciju puča. Takođe, istraživanja profila ljudskog faktora, kao vulnerabilnog elementa informacionog sistema, omogućila su podršku korisnicima socijalnih mreža da formiraju sopstvene npr. *Facebook* (lažne) profile -grupe i da ih (zlo)upotrebljavaju u svrhu regrutovanja, dolaženja do informacija, ali i kreiranja novih stavova, ubeđenja i verovanja. S tim u vezi je i razvoj novog načina manipulacije poznatog pod nazivom „Socijalni inženjering“.

O aktuelnosti i značaju teme vezane za socijalno medijsko ratovanje možda najbolje govori činjenica da se razvijaju i akademski programi za proučavanje navedenog oblika ratovanja. Sadržaj takvih programa vezan je za proučavanje: masovnih komunikacija/medija (kako ljudi doživljavaju i razumeju medijski sadržaj; koja je uloga medija u kreiranju i kulturnoj transformaciji; koji su socijalni i kulturološki efekti socijalnih medija; proučavanje psiholoških i bihevioralnih aspekata medijskih poruka, interpretacija i uticaja), političkih komunikacijskih programa (efekat medija i upravljanje slikom; politički žurnalizam; kreiranje i distribucija medijskih poruka u političkom okruženju), socijalne psihologije (proučavanje individualnog ponašanja u grupnom kontekstu, grupnog ponašanja i drugih povezanih fenomena) i socioloških programa (studije o društvenim institucijama i njihovim odnosima) (Erbschloe, 2017).

Dakle, sve činjenice govore da će buduća priroda konflikta biti vezana za psihološko ratovanje u socijalno-medijskom prostoru. Upravo ova činjenica može dovesti i do zahteva da se promeni struktura oružanih snaga i formira jedna nova „vojna elita“, koja će svoju stručnost i umeće usmeriti na „osvajanje“ prostora socijalnih medija. Nova vojna elita zameniče tradicionalno bojno polje sa novim medijskim prostorom u kojem je jedino važno kako da se „uđe u svest“ protivnika i da se njome manipuliše. Ne samo da će priroda ratovanja biti promenjena, nego je pitanje i da li će moći da se napravi distinkcija između mirnodopskog i ratnog stanja.

Literatura

[1] Alexandar, M. (2016). Methods for understanding and reducing social engineering attacks. SANS institute InfoSec Reading Room, Retrieved August 7, 2017, from <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/critical/methods-understanding-reducing-social-engineering-attacks-36972>.

[2] Callard, J. & Faber, P. (2002). An emerging synthesis for a new way of war: combinations warfare and future innovation. *Georgetown journal of international affairs*, winter/spring, 62-68.

[3] Cheng, D. (2013). Winning without fighting: the Chinese psychological warfare challenge. *Backgrounder*, 2821, 1-12.

[4] Cirstea, S. (2015). Information operations in the context of hybrid warfare, *Romanian military thinking*, 4, 41-55.

- [5] Clow, R. (2009). Psychological operations: The need to understand the psychological plane of warfare, *Canadian military journal*, 9, 1, 21-29.
- [6] Dauber, E. C. (2009). *Youtube war: Fighting in a words of cameras in every cell phone and photoshop on every computers*, Strategic studies institute: The U.S. Army war college.
- [7] Dayspring, M. S. (2015). *Toward a theory of Hybrid war: The Russian conduct of war during the peace*. Unpublished master's thesis, Naval postgraduate school, Monterey, California, USA.
- [8] Erbschloe, M. (2017). *Social media warfare – equal weapons for all*. Boca Raton: Taylor & Francis group, LLC.
- [9] Headquarters, Department of Army (2003). Psychological operations tactics, techniques and procedures [Field manual], Retrived May 30, 2017, from <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-05-301.pdf>
- [10] Hoffman, G. F. (2007). *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*, Arligton, Virginia: Potomac institute for police.
- [11] Hoffman, G. F. (2009). Hybrid warfare and challenges, *Joint Force Quarterly*, 52, 34-39.
- [12] Hunter, E. & Pernik, P. (2015). The challenges of hybrid warfare [analysis]. Retrived May 9, 2017, from: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Eve_Hunter__Piret_Pernik_-_Challenges_of_Hybrid_Warfare.pdf
- [13] Jansson, K. & von Solms, R. (2010). Social engineering: Towards a holistic solution. In N. Clarke, S. Furnell & R. von Solms (Eds.), *Proceedings of the South African Informational Security Multi-Conference* (pp. 23-34). United Kingdom: Center for security, communication & network research, University of Plymouth.
- [14] Jowett, S. G. & O'Donnel, V. (2012). *Propaganda and persuasion*. Los Angeles: Sage.
- [15] Korybko, A. (2015). *Hybrid wars: The indirect adaptive approach to regime change*, Moscow: Institute for strategic studies and predictions, Peoples Friendship University of Russia.
- [16] Mann, I. (2008). *Hacking the human*, Hampshire: Gower.
- [17] Mitnick, K. D., & Simon, W. L. (2002). *The Art of Deception: Controlling the Human Element of Security*. Indianapolis: Wiley.
- [18] Mitnick, D. K. & Vamosi, R. (2017). *The art of invisibility*. New York: Hechette Book Group.
- [19] NATO strategic communications centre of excellence. (2016). *Social media as tool of hybrid wars*. Riga: Author.
- [20] Nissen, E. T. (2015). *#The weaponization of social media @ characteristics_of_contemporary_conflicts*, Copenhagen: Royal Danish Defence College.
- [21] Peltier, T. (2006). Social Engineering: Concepts and Solutions. *The EDP Audit, Control and Security Newsletter*, 8, 1-13.
- [22] Puyvelde, V. D. (2015). Hybrid war – does it even exist? [NATO review magazine], Retrived August 10, 2017, from <http://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm>
- [23] Radin, A. (2017). *Hybrids warfare in Baltics: Threats and potencial responses*, Santa Monica: Rand cooperation.
- [24] Rot, N. (2010). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- [25] Steigan, P. (2016). Psychological warfare, false narratives and deception [comment]. Retrived May 30, 2017, from <https://steigan.no/2016/05/17/psychological-warfare-false-narratives-and-deception/>